

הרב שלמה מתתיהו לוונטהל
ר"מ במכון לב

”חדש” בחוץ לארץ – שיטת הגר”א

הצעת ביאור ל”ביאור הגר”א”
לשלחן ערוך יורה דעה סימן רצ”ג סעיף ב’

שלחן ערוך

ב [ב] איסור החדש נוהג בין בארץ^ה בין בחוץ לארץ, בין בשל
ישראל^י בין בשל עובדי כוכבים.

באר הגולה

ה משנה קדושין דף ל”ז ע”א וכרזי אליעזר. וכן פסקו הרי”ף והרא”ש שם [הרי”ף
ט”ו ע”א והרא”ש פ”א סי’ ס”ב] ובסוף פסחים [כנ”ל צאות ד’], והרמב”ם בפרק י’
מהל’ מאכלות אסורות [ה”ב]. וכרזי עקיבא בצרייתא שם [קדושין ל”ז סע”א דסב”ל
דמושב בכל מקום איירי¹. ומה שהכריעו הפוסקים כחנאים אלו, הוא משום] דסתם לן
תנא [ד]משנה סוף מסכת ערלה כותיה [דר’ אליעזר], וכרזנן דרז אשי [מנחות ס”ח
ע”ב]² דלאו אכלי חדש צאורתא דשימטר נגהי שבעה עשר [משום ד]קסברי חדש צמוזה
לארץ דאורייתא, ורצינא דאמר ”אמרה לי אם [כו]” נמי סבירא ליה הכי³ צמנחות דף
ס”ח ע”ב, וזיינתיו ג”כ לעיל מזה [צאות ד’]. וכחז הרא”ש צמנחות [יש] כלל צ’
ש”כן פסקו בכל החיצורים”⁴.

ו כן כתבו התוספות שם [קדושין] דף ל”ו סע”ב [נ”ל ל”ז רע”א סד”ה כל] (ו)שכן
משמע צירושלמי. וכן כתבו הרא”ש [צמנחות] יש כלל צ’ והמרדכי שם [קדושין סי’
תק”א] וכן כתב הסמ”ג [ל”ת קמ”א], וכמ”ש הטור.

הערות לבאר הגולה

1 וכן כרשב”י קדושין שם ל”ח ע”א, וכו’ יוסי ב”ר יהודה מנחות פ”ד ע”א. 2 להרי”ף
והרא”ש היה סגי בסתימת מתני’ דערלה, והכס”מ הוא שהוסיף ראייה זו. וראה טעמו
בדו”ח לרעק”א מערכה ט’ [הובא ברמב”ם מהד’ פרנקל פ”י ממאכ”א]. ועיי’ בבהגר”א
סק”ב. 3 פ”י אף דפליג שם ארבנן דבי רב אשי בגדר יום הנף. 4 עיי’ שאת זה כתב
הרא”ש רק על הא דנוהג בשל גויים, ולא אהא דנוהג בחו”ל.

ביאור הגר"א

[ב] איסור כו". כן פסקו כל החיבורים הראשונים ודלא כספר התרומה.² וכבר תמה הרא"ש עליו,³ וכתב דסתם מתניתין בסוף ערלה כוותיה דרבי אליעזר. ואע"ג⁴ שלכאורה סתם מתניתין דריש פרק ט' דמנחות כתנא קמא, וכמו שאמרו שם פ"ד א' "כמאן דלא כו' וקסבר כו", לא⁵ דתנא דמתניתין אינו סבור כן אלא טעמיה⁶ מפרש, אבל תנא דמתניתין סבר כי תבאו⁷ דתליא בארץ, ולכן פסק הרמב"ם⁸ כמתניתין דשם וכן כתב לחם משנה⁹, עיין¹⁰ שם. אבל אין צריך לכל זה¹¹, דקי"ל כאמוראי¹² שם ס"ח ב' דכולהו סבירא להו דנוהג בחוץ לארץ, ואף¹³ רב פפא ורב הונא סבירא להו דמכל מקום מדרבנן חייב, ואף בזה לא קי"ל כוותיה¹⁴, דסוגיא דהלכה בכל מקום כרבנן דרב אשי, ורבינא בתראה סבירא ליה כן¹⁵ וקי"ל כוותיה כמו¹⁶ שכתוב בסעיף א'.¹⁷

ודברי¹⁸ באר הגולה¹⁹ כאן טעות גדול²⁰ הוא ואין צריך להשיב עליהן, וגם מה שכתב בשם הב"ח - הב"ח כשיטתו²¹ דסבירא ליה אינו נוהג בשל עובדי כוכבים, וכבר הכו על קדקדו כל האחרונים²² ושגגה יצאה מתחת ידו²³, וטובה הוה ליה לבאר הגולה כאן השתיקה. ומגן אברהם (סוף סימן מפ"ט²⁴) רצה ליישב דברי ספר התרומה, אבל דבריו דחוקים מאד וכתב בעצמו שרצונו ליישב המנהג "אבל בעל נפש כו", אבל אין דבריו כדאי²⁵ אפילו ליישב המנהג. וט"ז²⁶ כתב ד"בשעת הדחק כדאי כו", אבל²⁷ בגמרא דנדה שם אמרו דאם אפסיק הלכה אין לומר שעת הדחק, וכבר איפסיק כאן²⁸ במנחות שם²⁹ (וכ"כ נה"כ³⁰ ועיין שם³¹ ונאור זרוע³² הלכות ערלה וחדש ס' שכ"ט). אלא שנמשך ההיתר³³ שהיו זורעין קודם הפסח, כמו שכתוב בסעיף ג' בהגה "והנח לישראל מוטב כו" (כמו שאמרו³⁴ נשנא קמ"ח ז' ויש פרק ד' דיוס טו). .

ביאורים לביאורי הגר"א

[ב] 1 בשאלת היות ה"חדש" אסור מדאורייתא אף בחו"ל, נחלקו ת"ק ורבי אליעזר במתני' דקדושין ל"ז רע"א. רבינו מראה את טעם הכרעת הפוסקים לחומרא כרבי אליעזר. תחילה הוא מציין, את מה שהרא"ש הכריע כן על יסוד סתימת המשנה שבסוף ערלה. אח"כ הוא דוחה הצעה [שכמותה מצינו באו"ז], לדייק בסתימת המשנה דריש פרק ט' דמנחות להתיר חדש בחו"ל, היפך המשנה בערלה. ולבסוף הוא מודיענו, שכלל אין צורך אף בסתימת המשנה בערלה, הואיל ובגמרא דמנחות סי"ח ע"ב

הוכרעה מחלוקת תנאים זו לחומרא ע"י האמוראים. בנוסף לדבריו אלו, דוחה רבינו אחת לאחת, את הצעותיהם של הבאה"ג המג"א והט"ז, ליישב את מנהג העולם להקל. ומכ"ז פשוט שרבינו נוקט שחדש אסור מדאורייתא אף בחו"ל. [וכ"כ בס' פסקי הגר"א בביאור שיטתו.]

2 בשו"ת הרא"ש כלל ב' סי' א' כתב בשם "רבי ברוך" להתיר: א' חדש של גוי אפילו בארץ ישראל, וב' חדש בחו"ל אפילו של ישראל. רבינו הסיק שכוונתו לר' ברוך בר' יצחק בעל ספר התרומה, אף דבסה"ת לא מצינו דין זה. מאידך מצינו פסק כזה משמו של ר' ברוך בר' שמואל בשו"ת מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורק מהד' רנ"ג רבינוביץ סי' קצ"ט. וכבר הציע המגיה לשו"ת הרא"ש [מהד' מכון י-ם תשנ"ד] שלתשובה זו כיון הרא"ש.

3 פ"י דאת מה שכתב רבי ברוך דאין חדש נוהג בחו"ל, דוחה הרא"ש, בכתבו כבר בתחילת תשובתו, שבמחלוקת ת"ק ור"א יש להכריע לחומרא, מכח סתימת תנא דמתניתין בסוף ערלה שז"ל: "החדש אסור מה"ת בכל מקום" דהיינו אף בחו"ל - כרבי אליעזר.

4 מגמת רבינו עתה היא למנוע דחיה אפשרית להכרעת הרא"ש. דבמתני דריש פרק ט' דמנחות [פ"ג ע"ב] תנן "כל קרבנות [פ"י מנחות] הציבור והיחיד באין מן הארץ ומחוו"ל כו' מן החדש ומן הישן חוץ מן העומר ושתי הלחם שאינן באין אלא מן החדש ומן הארץ". ובגמ' שם [פ"ד רע"א] אמרו על משנה זו "כמאן דלא כי האי תנא דתניא ר' יוסי ב"ר יהודה אומר עומר בא מחו"ל כו' וקסבר [פ"י דהגמ' מבארת דקסבר ר' יוסי ברי"ן] חדש בחו"ל דאורייתא כו' וכיון דאורייתא היא אקרובי אקרובי נמי מקרבינן" ע"כ. פ"י דלר' יוסי ב"ר יהודה עומר בא מחו"ל משום שחדש נוהג בחו"ל, ומכאן יש לכאורה לדייק שמה שלתנא דמתני אין העומר בא מחו"ל הוא משום שסובר שאין איסור חדש בחו"ל. ומעתה יוקשה על הרא"ש הנ"ל, דמאי אולמא האי סתמא דערלה מהאי סתמא דמנחות. [כן הקשה ואף הסיק האור זרוע (ח"א סי' שכ"ח). וע"ש שאף הוסיף להעדיף סתמא דמנחות, משום "דהאי סתמא עדיף, דהאי עומר מנחת צבור הוא ותני לה גבי הלכות מנחות, אבל הכא (מתני' דסוף ערלה) בשמעתא תני אגב ערלה וכלאים ולא עדיפא כי האי סתמא".]

5 פ"י דבאמת אין כל הכרח שכן מוכח מסתמא דמתני' דמנחות. דשפיר יתכן, שהתנא מצריך שהעומר יבא מן הארץ על אף שסובר שיש איסור חדש בחו"ל. דבגמרא רק אמרו, שהסובר שעומר בא מחו"ל בודאי סובר

שאיסור חדש נוהג בחו"ל [דמסתבר שלא יביאוהו אלא מן התבואה הניתרת על ידו], אך לא נתכוונו לומר דתנא דמתני' המצריך שהעומר יבא מן הארץ - אינו סבור כן, דאדרבה אפשר דסב"ל דעל אף דחדש נוהג בחו"ל מה"ת אין העומר קרב אלא מן הארץ. [כע"ז מבואר בחזו"א זרעים, לקוטים סי' י' ריש סק"ד].

6 דר' יוסי ב"ר יהודה.

7 פ"י "כי תבאו" דכתיב גבי העומר (ויקרא כ"ג י') ללמדנו בא דקרנן העומר תליא בארץ, משא"כ "מושבותיכם" דכתיב גבי חדש (שם כ"ג י"ד) דללמדנו בא דחדש נוהג אף בחו"ל. [וראה ב"חסדי דוד" על התוספתא מנחות רפ"ט באד"ה כל המנחות, שדייק מדכתיב "בכל מושבותיכם" ולא מכל מושבותיכם כדכתיב בשתי הלחם "ממושבותיכם תביאו", דבאיסור האכילה איירי ולא בדין הבאת העומר.]

8 פ"י וזהו שפסק הרמב"ם בפ"ז ה"ה מתמידין ומוספין, כתנא דמתניתין ש"אין מביאין מנחה זו (העומר) אלא מארץ ישראל, על אף שבפרק י' ה"ב ממאכ"א פסק ד"האוכל כזית חדש כו' לוקה כו' בין בארץ בין בחוץ לארץ".

9 ז"ל הלח"מ שם בפ"ז מה' תמידין ומוספין: "...ואע"ג דרבינו ז"ל פסק בהל' מאכ"א דחדש בחו"ל הוי דאורייתא, מ"מ אית ליה דאקרובי לא מקרבינן אלא מן הארץ כו"י".

10 אפשר שרבינו מורה לעיין בלחם משנה, מאחר ובלשונו יש רמז לסברת הרמב"ם המחלק בין עומר לחדש. ונבאר הדברים: במשנה כלים פ"א מ"ו תנן "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומהי קדושתה, שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם כו"י. ומעיר שם רבינו ב"אליהו רבא", ד"בכורים לאו משום קדושת א"י אלא שהיא חובת הארץ ואינה נוהגת אלא בא"י, אלא עומר ושתי הלחם - מה שאין מביאין אותה אלא מא"י היא משום קדושת א"י עכ"ל. וביאור דבריו לעני"ד, דשאני בכורים, דכל ענינם חובת הודאה על פירות ארץ ישראל ולכן פשיטא דבאים דוקא מן הארץ. משא"כ עומר ושתי הלחם שענינן להתיר החדש גם בחוץ לארץ, ולכן מה שצריך להביאם דוקא מן הארץ - אינו אלא משום קדושת הארץ, דהיינו שמדיני הקרבן הוא להביאו מן המקום היותר קדוש. וזהו שדקדק הלח"מ בלשונו ד"אקרובי לא מקרבינן אלא מן הארץ". [אחד התלמידים העיר, שמכאן חיזוק מה לשיטת האור זרוע הנ"ל (ראה הע' 4), דסב"ל

דלהמצריך שהעומר יבא מן הארץ גם החדש אינו אלא בארץ, שוב לא יהיה חילוק בין עומר שתי הלחם ובכורים, דכולם בשוה הם בגדר "חובת הארץ", ולפיו שוב לא יהיה צורך לחלק בין מרכיבי המשנה ולהוציאה מפשטותה, כפי שהוכרח רבינו לעשות ב"אליהו רבא" - מכח סברת הרמב"ם.]

11 עד כאן טרח רבינו ליישב מתניי דמנחות עם מתניי דערלה. ומעתה הוא אומר, דבאמת אין צורך בכל זה, דאף אם נימא דסתרי מתניתין אהדדי עדיין יש לנו להכריע הספק מכח אמוראי הגמרא. [וז"ל הערוה"ש כאן סק"ג: "ובמקום שאמוראים פוסקים הדין לא עלינו להכריע מתוך לשון המשנה אלא להכריע בפלוגתת האמוראים].

12 דבמנחות ס"ח ע"ב מצינו ג' כתות של אמוראים: א' רב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע - אכלי חדש באורתא דשיתסר נגהי שבסר - קסברי חדש בחו"ל דרבנן ולספיקא (דיומא) לא חיישינן. ב' רבנן דבי רב אשי - אכלי בצפרא דשבסר - קסברי חדש בחו"ל דאורייתא וריב"ז (דאסר יום הנף) מדרבנן קאמר וכי תיקון ליום הנף לספיקא לא תיקון. ג' אמר רבינא אמרה לי אם, אבוך לא הוה אכיל חדש אלא באורתא דשבסר נגהי תמניסר, דסבר כר' יהודה (דיום הנף אסור מה"ת) וחייש לספיקא.

13 פ"י ואף רב פפא ורב הונא מודו דבחו"ל נוהג איסור חדש, רק דסב"ל דאינו אלא מדרבנן, ובזה אכן לא קי"ל כוותיהו, הואיל ומכללי הפסיקה הוא להכריע כרבנן דרב אשי, וכן כרבינא מחמת היותו בתראה.

14 צ"ל כוותיהו.

15 פ"י דרבינא ורבנן דבי רב אשי לא פליגו, אלא רק באם איסור יום הנף הוא מה"ת דאז יש להחמיר בספיקא דיומיה, או דהוא מדרבנן וספיקו לקולא. אך שניהם מודו דחדש אסור בחו"ל מדאורייתא.

16 דבסוף סעיף א' כתב המחבר, לאסור חדש בחו"ל עד תחילת ליל י"ח, כרבינא בשם אביו.

17 [כל זה דלא כשיטת האור זרוע (ח"א סי' שכ"ח שכבר נזכר לעיל הע' 4) הנוקט דחדש בחו"ל אינו אלא מדרבנן, כרב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע. וטעמו, א' שלדינא לא קי"ל כרבנן דבי רב אשי, וב' דאפשר שרבינא פליג על אביו וסב"ל דאינו אלא מדרבנן. (ועי' מש"כ בערוה"ש אותיות ד' - וי.)]

18 לאחר ביסוס שיטתו בהכרעת הדין, דוחה רבינו עתה, את שלשת האחרונים - הבאר הגולה המגן אברהם והט"ז, שניסו - כל אחד בדרכו - ליישב את שיטת המתירים חדש בחו"ל.

19 בקטע המוסגר שלאחר אות ז'.

20 כוונת רבינו לראיית הבאה"ג מן הירושלמי דמס' חלה. להלן בליקוט הראשון יבואר במה טעה הבאה"ג בפשט הירושלמי.

21 הב"ח כאן דוחה את ראיית התוספות (קדושין ל"ו סע"ב) לאסור חדש בחו"ל, ומביא ראיה להיתר מן הגמ' דר"ה י"ג ע"א. וההוראה שמביא הבאה"ג משמו, שרק חסיד ופרוש יחמיר, מבוססת על שיטתו זו. וזהו שתמה רבינו על הבאה"ג, כיצד צירף את הוראתו זו של הב"ח לראייתו שלו מן הירושלמי (שאותה כבר כינה רבינו "טעות"), מבלי לציין שדברי הב"ח נאמרו על יסוד שיטתו המיוחדת, בעיקר כאשר אותה [בעיקר הראיה מגמ' דר"ה] כבר דחו האחרונים מכל וכל.

22 הש"ך בסק"ו והט"ז בסק"ד.

23 של הב"ח.

24 ד"ה ונ"ל.

25 אחד מיסודותיו של המג"א שם להקל הוא מדסתמה מתני' דקדושין [ל"ו ע"ב, פי' ת"ק דשם] דלא כר' אליעזר. ועי' כבר כתב רבינו בביאורו שם דמד"אמרו שם [בגמ' ל"ו ע"א] מאן תנא כו' [פי' והעמידו סתמא דמתני' כר' ישמעאל] - אלמא יחידאה ואינו סתם". ופשוט שגם זה בכלל כוונתו כאן.

26 סק"ד.

27 הט"ז שם לא הביא כמקורות להכרעת שאלה זו, אלא את מחלוקת התנאים בקדושין ל"ז רע"א ואת סתמא דמתני' סוף ערלה. ובעקבות זאת נטה להקל בשעת הדחק על יסוד הגמ' דנדה ט' ע"ב שהקלה במחלוקת ת"ק ור"א [גבי דיה שעתה] ב"שעת הדחק". רבינו מודה דבשעת הדחק יש להקל בדין שלא הוכרע בש"ס [כהא דנדה שם], אך סבור שהדין דידן אכן הוכרע במימרות האמוראים שבגמ' דמנחות ס"ח ע"ב, ומעתה שוב לא יועיל היותו "שעת הדחק".

28 פי' בענינו.

29 ס"ח ע"ב.

30 כוונת המגיה, דגם הש"ך בנקה"כ (ד"ה ומ"מ) הקשה על הט"ז כקושיית רבינו, וז"ל שם: "לא הואיל [הט"ז] כלום [פ"י בנסיונו ללמד זכות על המקילים], דמלבד סתם מתניתין דערלה, מסקינן במנחות פרק רבי ישמעאל דף ס"ח ע"ב דרבנן דבי רב אשי סברי חדש בחו"ל דאורייתא, ותו איתא התם אמר רבינא אמרה לי אם אבוך לא הוי אכיל חדש אלא באורתא דשיבסר נגהי תמניסר דסבר חדש בחו"ל דאורייתא וחייש לספיקא".

31 בנקה"כ שם הוסיף לחלוק על הכרעת הט"ז ממה שבגמ' דנדה דף ט' לא מצינו שחדשו היתר ד"שעת הדחק" אלא באיסור דרבנן [דהא ד"דיה שעתה" הוא מדרבנן כמבואר בש"ך סו"ס רמ"ב באד"ה עוד נראה], משא"כ כאן דבדאורייתא עסקינן. ולכאורה לזה כיון המגיה בהוראתו לעיין שם.

32 לכאורה כוונת המגיה, למה שלדעת האו"ז, אין ממימרות האמוראים דמנחות ס"ח ע"ב הכרע באם חדש בחו"ל מדאורייתא או מדרבנן. דשם הובאה תחילה שיטת רב פפא ורב הונא דסב"ל דחדש בחו"ל הוא מדרבנן, ואת הסבורים דהוא מדאורייתא - רבנן דבי רב אשי ורבינא - דחה האו"ז מהלכה, דאהא דרבנן דבי רב אשי הביא רביה שאין סומכין עליהו, ואהא דרבינא תמה מנלן דרבינא מודה לאביו. ומאחר ולפ"ז שוב אין הכרע שחדש בחו"ל מדאורייתא, כתב האו"ז להקל בשעת הדחק [חדש אסור רק מדרבנן] ע"פ הגמ' דנדה הנ"ל. [יצויין שמכאן יש להסיק, שהאו"ז פליג על הערת הש"ך השניה הנ"ל (שבהע' 31), שהרי כתב כאן להקל ב"שעת הדחק" אף בספק אם חדש אסור מדאורייתא. ואפשר שכוונת המגיה (בהוראתו לעיין במשותף בנקה"כ ובאו"ז) גם להודיענו, שמה שרבינו לא דחה סברת הט"ז גם מחמת הערת הש"ך השניה, הוא משום דסב"ל - כהבנת האו"ז בגמרא דנדה הנ"ל - שגם בספק דאורייתא מקילינן בשעת הדחק].

33 פ"י דמה שנהגו להקל בחדש, תחילתו במציאות שסתם תבואה היתה נזרעת קודם לפסח, ואף אם יארע שתזרע אחר הפסח, נמנעו מלהורות איסור, מאחר ו"מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין".

34 פ"י כמו שאמרו שם ושם דה"ה באיסור דאורייתא. [אף דלכאורה צ"ע, הא שם מדובר רק בביטול עשה דתוספת יוה"כ, וכאן בלאו דאורייתא עסקינן].